

Dünya Demokrasi Hareketinin Amaçları*

Carl Gershman**

Çağımızın tanımlayıcı karakteristiklerinden biri de (belki de yegâne tanımlayıcı karakteristiği), demokrasinin bütün insanların elde etmeyi gerçekçi olarak umabilecekleri bir evrensel değer ve bir kendi kendini yönetme sistemi olarak temayüz etmesidir. Demokrasinin dünya çapında yükselişi, ilk izleri geçen yüzyılın son çeyreğinde vuku bulmuş olaylarda bulunabilecek, görece yeni bir olgudur. Bundan evvel (daha doğrusu yirminci yüzyılın hemen hemen tamamında) demokrasi, karşısında siyasal savaşım verilen ve hatta zaman zaman adeta geri çekilmeye zorlanan bir güç idi. Fakat 1970'li yılların ortasında İber Yarımadası'ndaki iki otoriter ülke -Portekiz ve İspanya- bir sonraki onyılda dünyanın her tarafına yayılacak olan bir demokratik transformasyon süreci başlattılar.

Olgu, böyle dalgaların ilki olmadığını ve sonuncusu da olmayabileceğini hatırlatmak istercesine, demokratizasyonun "üçüncü dalga"sı olarak anılmaya başladı. Mamafih, kapsam ve şiddetinin, Amerikan Devrimi ile başlayıp 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'ya yayılan birinci ve Müttefikler'in II. Dünya Savaşı'nı kazanmasını izleyen ikinci dalgaların kapsam ve şiddetlerini aşmasından ötürü en kapsamlı ve şiddetli dalga olduğuna kuşku

yoktur. Çoğunun demokratik kurumların güç ve performansları doyurucu olmaktan ne denli uzakta olsa da, şu anda 120 kadar ülke makul olarak demokrasi diye nitelendirilebilir ki, bu yeryüzündeki ülke sayısının neredeyse üçte ikisidir.

Demokrasinin yükselişinin ilk izlerini başka iki gelişmede bulmak da mümkündür: Soğuk Savaş'ın son bulması ve ticaret ve teknolojinin küreselleşmesi. Bir anlamda Soğuk Savaş'ın son bulması, demokratik genişlemenin üçüncü dalgasının Orta Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki tezahürü olarak düşünülebilir. Komünizmin bu bölgelerdeki çöküşü, toplumu yönetmenin ve insan arzularını tatmin etmenin optimum yolu olarak demokrasinin yolunu tıkayan son ideolojik engeli ortadan kaldırması bakımından özel bir öneme sahiptir. Komünist sistem başta Çin olmak üzere pek çok ülkede hâlâ ayaktadır, fakat bir zorlayıcı fikir olarak ölümü, demokrasiyi, çağdaş dünyanın tartışılmaz meşruiyet simgesi olarak rakipsiz bırakmıştır.

Nasıl ki Soğuk Savaş'ın sona ermesi demokrasinin uygun yönetim biçimi olarak uluslararası kabul görmesi yolu üzerindeki en önemli engeli kaldırmış ise, küreselleşme de demokratikleşme süreci üzerinde hareketlendirici ve hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Küre-

** *National Endowment for Democracy'nin Başkanı.*

selleşme, dünyanın hemen her yerindeki insanların yaşamlarını derinden ve muhtelif yollardan etkileyen tartışmalı bir olgu olma niteliğini muhafaza etmektedir. Küreselleşme otoriter sistemleri sarsmış ve geleneksel sosyal biçimleri kesintiye uğratmış; küresel serveti arttırmış ve iddia edildiği üzere ekonomik eşitsizlikleri de keskinleştirmiştir. Küreselleşmenin etkisi ve ona nasıl uyum sağlanabileceği üzerine yapılan ateşli tartışmalar süre dursun, enformasyona daha kapsamlı ve hızlı erişim olanaklarının, beşer bilincini ve arzularını yükselterek, eskiden kıyıda-köşede kalmış insanları tarihin gelişim mecrası içine getirerek ve evrensel normlar tarafından yönetilen tek bir siyasi toplumun zuhurunu harekete geçirerek dünyayı siyasi anlamda transformasyona uğrattığına kuşku yoktur. Bu “tek bir siyasi toplum”un kültürel, etnik ve dînî çeşitliliği azalmak şöyle dursun, bazılarının iddia ettikleri üzere, aksine artmaktadır.

Demokrasinin evrensel bir değer ve yönetim sistemi olarak yükselişi her meşrepten otoriter hükümetlerin hâlâ işbaşında olmaları gerçeği veya demokratik sistemler konsolide etmeye gayret etmiş olan pek çok ülkenin yüz yüze gelmiş olduğu güçlükler tarafından geçersiz kılınmış olmamaktadır. Demokrasinin günümüzde, dünyanın –eski Sovyetler Birliği’nden tutun da Balkanlar’a, Orta Doğu’dan tutun da Afrika’ya, Çin ve Pakistan’dan tutun da Batı yarıküresinin muhtelif parçalarına varıncaya kadar- pek çok ve çeşitli bölgelerinde karşılaştığı problemlerin kısaca gözden geçirilmesi, bizlere bir demokrasi zaferi sarhoşluğuna kendimizi kaptırmamız gerektiğini hatırlatır. Demokrasinin tesisinin ABD’de bile ne denli büyük zahmetler ile mümkün olduğu düşünülecek olursa, demokrasi “erteleyicileri”nin bile onun üstün konumunu teslim etmekte olduklarını hatırdan tutmak önemlidir. Bu “erteleyiciler” bir yandan umumi kabul görmüş bir norma

muhalafet noktai nazarından konuşur, demokrasinin gerekçelerine meydan okur veya evrensellik iddiasını tartışma konusu yaparken, diğer yandan onun yerini tutabilecek alternatif bir norm veya vizyon önermektedirler.

Çağdaş demokrasi eleştiricileri üç kategoriye ayrılmaktadırlar –siyasi, ekonomik ve kültürel. Siyasi demokrasi eleştirisi liberal-olmayan demokrasi üzerinde odaklanmaktadır. Bundan kasıt, şayet ekonomik kalkınmışlık, kanun hakimiyeti ve hoşgörü kültürü gibi liberal demokrasinin önkoşullarının mevcut olmadıkları ülkelerde seçim yapılacak olursa, hoşgörüden yoksun ırksal veya etnik çoğunlukların ve yoz özel menfaat gruplarının güçlenebilecek olmaları tehlikesidir. Bu görüşe göre tam siyasi katılımdan önce bir liberal kurumların gelişmesi ve sınırlı sayıda siyasi partinin yarışması döneminin yaşanmış olduğu Batı modelini izlemek daha evladır.

Böyle bir sıralama 18. ve 19. yüzyıllarda mümkün idi ise bile, anında küresel iletişimin mümkün, daha geniş eğitim olanaklarının mevcut, siyasi beklentilerinin ve oy hakkı gibi uluslararası kabul görmüş demokratik normların yükselişte olduğu şu devirde hayata geçirilmesi zor bir seçenektir. Siyasi katılımı modernizasyon ve nihai liberalizasyon uğruna kısıtlama gayreti, hürriyeti kaçınılmaz olarak kısıtlamayı icap ettireceğinden, günümüzde herhangi bir liberal otokrasinin mevcut olmaması şaşırtıcı değildir.

Aynı zamanda siyasi katılımın seçimler vasıtası ile artırılması hürriyeti de çoğaltmaktadır. Şayet makul ölçülerde serbest ve dürüst bir biçimde yapılacak iseler, seçimler, aralarında konuşma, toplanma ve basın özgürlüklerinin de bulunduğu bir dizi temel özgürlüğe saygı gösterilmesini icap ettirirler. Dahası, böyle seçimler sayesinde mevcut olan siyasi katılım olanağı siyasi ve sivil grupların örgütlenme ve daha fazla katılım olanağı ve hesap sorulabilirlik için mücadele et-

melerine imkan verir. Bu, “sandıksal” demokrasilere musallat olan keyfi icra gücü, rüşvet yiyen yargı ve yaygın şiddet ve yozlaşma gibi hastalıkları tedavi etmekte de yararlı olabilir. Dolayısıyla, şu liberal-olmayan veya “sandıksal” diye anılan demokrasiler liberal demokrasinin oldukça gerisinde olsalar da, bu kırık dökük halleri ile bile diktatörlüklerden evladılar ve demokratik özgürlük ve kurumları derinleştirme fırsatları sunmaktadır.

Demokrasinin ekonomik eleştirisi iki temel argümana istinat etmektedir. Birincisi, demokrasinin zengin bir lüksü iken, fakirlerin asıl ihtiyaçlarının (demokrasi değil) yiyecek ve sair temel ihtiyaç maddeleri olduğu tezidir. İkinci tez de, güçlü bir otoriter devletin ekonomik kalkınmayı berbat bir demokrasiye kıyasla daha etken bir biçimde ilerletebileceği tezidir. Birinci tez kendisine seçme imkanı verildiğinde daima demokrasiyi yeğlemiş olan fakirlerin tercihlerini görmezden gelmektedir. Sözelimi Hindistan’da ülkenin kuruluşununun 50. yıldönümü münasebeti ile yapılan kamuoyu yoklamaları, fakirlerin demokrasiyi imtiyazlı sınıf mensuplarına kıyasla daha fazla desteklediklerini ortaya çıkarmıştır. Demokrasi fakirlere içinde buldukları müşkül mevkiye dikkat çekmek, ekseriyetlerini güçlerini arttırmak maksadı ile kullanmak ve sıkıntılarını hafifletmek şansı bahşetmektedir. Nobel ödülü sahibi Hintli iktisatçı Amartya Sen “Ekonomik ihtiyaçlar içinde bulunan insanların siyasi söz hakkına da ihtiyaçları vardır. Demokrasi yaygın refah sonrasına ertekelebilecek bir lüks değildir.” diye yazmıştır. Demokrasinin koruyucu rolü, Sen’in de belirttiği gibi, hür basına sahip bağımsız ve demokratik bir ülkede asla vuku bulmamış olan kısıtlı önlemede özellikle kritiktir. Kısıtlılar 1930’lu yıllarda Sovyetler Birliği’nde, 1950’li yıllarda Çin’de ve günümüzde de Kuzey Kore’de olduğu gibi beceriksiz ve merhametsiz hükümetlerin medyanın dikkatli incelemesin-

den veya halkın gazabından korkmak zorunda olmadıkları kapalı toplumlarda vuku bulurlar.

Otoriteriyenizmin görece daha büyük ekonomik etkinliğine nazaran ikinci argüman, demokrasinin sık sık enflasyonist ekonomik popülizm nöbetleri geçirmesine mukabil otoriter hükümetlerin zor tercihleri yapmaya daha muktedir oldukları ve disiplinli ve kalkınma yönelimli politikaları kararlılıkla izledikleri görüşü üzerine bina edilmiştir. Bir defa ampirik literatür iyi ekonomik politikalar ile kısıtlayıcı siyasi sistemler arasında hiçbir ilişki kurmamaktadır. Dahası, Jorge Dominguez’in Latin Amerika üzerine yaptığı ve *Journal of Democracy*’de yayınlanan bir çalışma, demokratik sürecin bir piyasa ekonomisini konsolide etmenin en iyi yolunu sunduğunu göstermektedir. Dominguez “Hükümet ve muhalefeti, piyasa-yönelimli bir çerçevede üzerinde mutabakata hiçbir zorlama olmaksızın götürmek için gerekli uzlaşma ve taahhütleri ancak bir demokratik yönetim sağlayabilir” diye yazmaktadır.

Otoriter sistemler mutabakat tesis etme yeteneği, hatta temayülünden yoksundurlar ve yozlaşma ve finansal kötü-yönetime, açık demokrasilere kıyasla daha meyyaldirler. Son finans krizine değin, Doğu Asya otoriter rejim taraftarlarının başlıca referans noktası idi. Krizden sonra ise, aynı Doğu Asya, ancak demokrasinin mümkün kıldığı türden saydamlık ve hesap sorulabilirliğin elzemliğini ispat etmek için kullanılan en zorlayıcı örnek olup çıktı.

Demokrasinin kültürel eleştirisi, onun kişisel özgürlüğe değer veren Batı’nın bir ürünü olduğunu ve otoriteyi daha çok vurgulayan ve vatandaşlık kavramının görece daha az gelişmiş olduğu Batı harici kültürlerle uygun olmadığını savunur. Bu argüman, kültürü evrimleştirmeye kapalı bir olgu arz etmektedir. Gerçekte ise, kültürün kendini değiştiren tarihi ve ekonomik koşullara adapte etme yeteneğinin oldukça fazla olduğu ispat

edilmiştir. Katolik mezhebinin demokrasi ile kabili telif olamadığının düşünüldüğü zamanların çok eski zamanlar olmadığını hatırlamalıyız. Şu işe bakın ki “üçüncü demokrasi dalgası”nın kabardığı İspanya, Polonya ve Şili gibi ülkelerin hepsi de Katoliktir ve bu transformasyonda bizzat Katolik Kilisesi aktif bir güç olmuştur. Son on yıl zarfında, otoriter eğilimleri olan bazı Asya liderleri, Asya değerlerinin demokrasiye zıt oldukları tezini ileri sürmüşlerdir. Ne var ki Asya birçok kültürü barındıran çok geniş ve çeşitli bir kıtadır ve demokrasinin “kökünün” nüfusu bir milyara yaklaşan Hindistan’da “tutması” ve geniş ve İslam ağırlıklı ülke Endonezya’da vuku bulan son gelişmeler bir yana Filipinler, G. Kore ve Tayvan’da neşü nema bulması akla istikbalinin otoriteriyenizminden daha parlak olabileceğini getirmektedir.

Demokrasinin eleştirilenleri, onun evrensellik iddiasını geçersiz saymasalar da, demokrasinin çok sayıda çetin sorun ile karşı karşıya olduğunu göstermekten geri durmamaktadırlar. Sözelimi demokrasinin siyasi eleştirisi post-otoriteriyen sandıksal demokrasiler ile tam konsolide olmuş liberal demokrasiler arasındaki esneyen yarık üzerinde odaklanmaktadır. Ekonomik eleştirisi demokrasi tesis edildikten sonra da var olmaya devam eden ve acil ve müessir bir biçimde ele alınmadıkları taktirde demokrasinin yaşama şansını tehdit edebilecek fakirlik problemleri ve yoğun eşitsizliklere dikkat çekmektedir. Nihayet, kültürel eleştirisi, bize, demokrasinin, türlü-çeşitli kültürel çevrelere, tıpkı değişik kültürlerin kendilerini onun prosedür, beklenti ve normlarına uyarlayacakları gibi uyum sağlamak zorunda olduğunu hatırlatır. Her üç eleştiri de bize, demokratikleşme sürecinin kaçınılmaz olarak uzun ve zahmetli, yani yol boyunca bozgunlara ve krizlere uğramasının mukadder olduğunu ve demokrasinin ilerleyişine yardımcı olmak isteyenlerin bu bozgunları at-

latabilmeleri için sabırlı ve sebatlı olmaları gerektiğini söyler.

Pozitif tarafta ise, başlıca amacı, demokrasiyi, muhtelif siyasî, ekonomik ve kültürel ortamlarda yüzyüze gelmekte olduğu sorunları ele alarak beslemek olan insan toplulukları ve organizasyonların şu anda dünyanın dört bir köşesinde mevcut olması zikredilebilir. Böyle insanlar post-komünist ve kalkınmakta olan ülkelerde binlerce gayri-resmi organizasyon (NGO’lar) çatısı altında, otokratik olmakta devam eden ülkelerin gerek dahilinde gerekse haricinde (sürgünde) faaliyet gösteren gruplarda ve yurtdışında demokrasiye finansal ve teknik yardım sağlayarak yardımcı olmaya çalışan kurulu demokrasilerdeki sayıları her geçen gün artan organizasyonlarda işbaşındadırlar.

Başta Orta Avrupa’dakiler olmak üzere zuhur eden demokrasilerde daha düne kadar kendi ülkelerindeki baskılara karşı mücadele ediyor olup da, şimdilerde komşu diktatörlüklerdeki demokratlara sınır aşırı yardım sağlayan gruplar bulmak da mümkündür. Birlikte ele alındıklarında, bu bireyler ve gruplar birbirlerine müşterek değer ve amaçlarla bağlı demokrasiyi ilerletmek için ifa edilmesi gereken türlü çeşitli vazifeleri üstlenmeye adanmış bir çeşit dünya demokratik hareketi teşkil etmektedirler.

Bu vazifelerin eksiksiz bir listesini verme iddiasından uzak olarak, bunları şu yedi kategoride gruplandırmak isteriz:

- (1) *Yeni demokrasilerin konsolidasyonuna yardım.* Burada ifa edilmesi gereken vazife, geçiş ülkelerinde demokrasinin işlemlerini sağlamaktır. Başlangıç noktası iktidar sahiplerinin haksız avantajlardan yararlanmadıkları ve bütün tarafların eşit şartlar altında yarışabilecekleri gerçek anlamda serbest ve âdil seçimlerin periyodik olarak yapılmasıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, demokrasi seçimlerden

ibaret değildir. Vatandaşlarının hürriyet ve güvenliğini kanun hakimiyeti altında garanti etmeye yetecek kadar güçlü, fakat bu hürriyeti budayacak veya kendini kanunların üzerinde tutacak ve eylemlerinin hesabını vermek zorunda olmayacak kadar güçlü olmayan bir devletin mevcudiyetini icap ettirir. Bağımsız bir yargı, serbest bir medya (ki her ikisi de yozlaşma ile savaşım için şarttır) ve bağımsız sendikaları ve ticaret odaları ile canlı bir sivil toplum icap ettirir. Ekonomik gücün bir piyasa ekonomisi aracılığı ile siyasî iktidarın da etkin yerel yönetimler aracılığı ile adem-i merkezileşmesini icap ettirir. Kaba baskı rejimlerini müteakip demokrasiye kavuşmuş ülkelerde, geçiş adaleti ve uzlaşmayı sağlamanın yollarının bulunmasını da icap ettirir.

- (2) *Yarı otoriter veya gerileyen ülkelerde demokrasiye yardım edilmesi.* Konsolidasyon için yukarıda verdiğimiz gündemi gerçekleştirmek kolay değildir ve tatbikine anlamlı olarak hükümetlerinin demokrasiyi genişletmeyi ve derinleştirmeyi samimiyetle arzu ettikleri ülkelerde girişilebilir. Orta Avrupa, Latin Amerika'nın güney konisi ve Güney Afrika'daki yeni demokrasilerin çoğu bu kategoriye dahildir.

Başka pek çok ülkede ise, demokrasiye geçiş çamura saplanmış veya teşebbüs dahi edilmemiştir. Böyle yarı-otoriter veya geri giden ülkeleri Latin Amerika'nın Andean bölgesinde, eski Sovyetler Birliği'nde ve Güney Asya, Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika'nın muhtelif yerlerinde müşahede ediyoruz. Böyle ülkelerde siyasî ortam muhtelif nedenlere kısıtlanmış ve değişim bloke edilmiştir, fakat bağımsız sivil toplum grupları sık sık büyük baskılara uğramalarına mukabil hâlâ faaliyet gösterebilmektedirler. Böyle gruplar insan haklarını müdafaa, siyasî uzayı genişletme ve demokra-

tik reformlar için mücadele etme faaliyetlerinde uluslararası camianın sağlayacağı yardım ve himayeye muhtaçtırlar. Böyle ülkelerdeki resmî kurumlarla çalışmak demokratik konsolidasyona ciddiyetle girişmiş ülkelerdekiler ile çalışmaya kıyasla, umumiyetle daha az verimlidir.

- (3) *Otoriter sistemlerin liberalize edilmesi.* Demokrasinin mevcut olmadığı ülkeler arasında hâlâ komünist olan Çin, Küba ve Kuzey Kore gibi ülkeler ve Doğu ve Orta Asya'daki, Afrika ve Orta Doğu'daki diğer otoriter ülkeler vardır. Bu kategoriye dahil ülkeler hakkında dikkat edilecek husus, ne denli kapalı oldukları, baskıcılık seviyeleri ve eylemci ve reformcuların açmaya muvaffak oldukları siyasî uzayın genişliği cinslerinden birbirlerinden oldukça farklı olduklarıdır. Sözelimi Burma çok sert bir diktatörlük tarafından yönetilmesine rağmen, dünyanın en baskıcı ülkesi sayılabilecek Kuzey Kore'ye kıyasla bir anlamda daha açık ve daha az baskıcıdır. Çin insan haklarını sistematik olarak ihlal eden kesinlikle otoriter bir ülkedir. Mamafih sanayi üzerindeki hükümet kontrolünü gevşetmek için yapılan hükümet sponsorluğundaki reformlar bakımından ve de demokrasi yanlısı hareket ve liberal düşüncenin gerek komünist partisi dahilindeki, gerekse haricindeki entellektüeller ve diğer gruplar arasındaki gelişimi bakımından Vietnam ve Laos'tan fersah fersah ileridedir.

Her bir vuku bulmakta olan, daha fazla reformlar için temel teşkil edebilecek değişimleri de izlemeliyiz. Teklif etmiş olduğumuz gibi Çin bugün Mao yönetimi altında olduğu zamana veya Tiananmen Meydanı katliamının hemen akabine kıyasla çok farklı bir ülkedir. Muhalefetin bir avuç Havana merkezli entelektüel ile sınırlı olmaktan çıkıp adanın dört bir ya-

nındaki çiftçi, işçi, kamyon şoförü ve başka grupların sivil mukavemet eylemleri tarzında yayıldığı Küba'da vuku bulmakta olan değişimler bu denli dikkat çekici olmayabilir. Otoriter sistemlerin çatırdatmakta olduğunu gösteren bu değişimler, bu ülkeler dahilindeki demokrasi gayretlerini, sürgünde faaliyet göstermek zorunda kalan insan hakları ve sair demokrasi yanlısı gruplara yardım etmeyi de ihmal etmeden desteklemek için yeni fırsatlar yaratmaktadır.

- (4) *Sandıksal açılımlardan yararlanma.* Seçimlerin demokratik konsolidasyon sürecindeki önemine işaret etmiş idik; seçimler demokratik çıkışlar için de kritik fırsatlar yaratırlar. Böyle bir çıkış bir demokratik muhalefetin yarı otoriter bir partiyi Ocak 2000'de iktidardan uzaklaştırdığı Hırvatistan'da vuku bulmuştur. Bulgaristan, Romanya ve Slovakya'da daha evvel tesis edilmiş bir örneği izleyerek vatandaşın kampanyaya ilgi ve katılımını, seçimlere iştiraki, dürüst bir seçim kanunu için lobicilik faaliyetlerini ve sandıkbaşı gözetim faaliyetlerini canlandırmak için geniş tabanlı bir NGO'lar koalisyonu oluşturulmuştur.

Çoğu vatandaşın hileli olduğunu düşündüğü bir süreci önce boykot etmeyi tercih edeceği düşünülecek olursa, böyle açılımların yaratılması ve istifade edilmesi gerektiği akla gelir. Gerçekten de, demokrasiye bağlılığı şüpheli hükümetlerin seçim kararı aldıkları durumlarda, demokratik NGO ve partilerin vermeleri gereken ilk ve en önemli karar, sürece iştirak etmek için gerekli bir çıkış için yeterli fırsat olup olmadığıdır.

Bu türden bir sonraki ve en zor sorun Miloseviç'in seçimlere fesat karıştırma teşebbüsünün kendisinin sonunu hazırlayacak olan bir çatışmayı makul bir biçimde hızlandırabilecek olduğu Sırbistan'da or-

taya çıkabilir. Elbette muhalefetin seçimlere katılacağı ve seçimlere iştirak oranının yüksek olacağı varsayımları altında... Böyle durumlarda, serbest ve dürüst seçimlere uluslararası destek kritiktir. Demokratik seçimleri iptal eden rejimleri izole etmek gereği de öyle... Bu bakımdan, 27 Mayıs, Burma'da, Burma diktatörlüğünün, yok etmeye çalıştığı Aung San Suu Kyi ve onun Demokrasi Ulusal Ligi (NLD)'nin zaferi ile sonuçlanan seçimleri iptal edilmesinin onuncu yıldönümünü işaret etmektedir. Bu vesile ile Suu Kyi ve NLD ile dayanışma gösterileri yapılmalı ve dünya liderleri halkın iradesinin yasa ile sınırlandırılmayacağını açıkça ifade etmelidirler.

- (5) *Azınlık haklarının desteklenmesi.* Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, dîni, etnik ve ırksal çatışma problemi uluslararası camianın yüzyüze geldiği en patlayıcı ve ihtilafli sorun olup çıkmıştır. Burada yapabileceğimiz, kısaca, demokrat akademisyen ve tatbikatçıların bu sorunu nasıl ele almaya çalıştıklarını hatırlatmaktan ibarettir.

Burada, yeryüzünde, istikrarlı ve görece bütünleştirici demokrasiler olmakta deva edebilmiş çok uluslu, çok etnisiteli ve çok dilli, çok sayıda ülkenin mevcut olduğunu hatırlamak önem kazanmaktadır. Bu Hindistan, İspanya, Kanada, Belçika ve İsviçre için olduğu kadar bizzat ülkemiz ABD için de böyledir. Bütün bu ülkeler federal hükümet sistemlerine sahiptirler. İdeal olarak federalizm etnik veya dinsel çatışmalarla yüz yüze olan çoğu ülkenin aradığı yanıttır, ancak tek yanıt değildir. Çekoslovakya'nın "kadife boşanması" gibi ülkelerin birbirlerinden ulusal çizgiler boyunca barış içinde ayrıldıkları örnekler mevcut olduğu gibi, merkezi hükümetlerin ulusal azınlıkları bastırdıkları ve onların daha fazla otonomi veya hepten ay-

ılmak için sarf ettikleri gayretlere şiddetle mukavemet ettikleri örnekler de mevcuttur.

Genel bir kural olarak, bir çokuluslu devlet, azınlık haklarını, dillerini, kültürlerini ve dinlerini koruyacak federal çözümlere ne kadar fazla direnecek olursa, etnik çatışma ateşinin üzerine o kadar fazla benzin dökmüş olmakta ve “bölücüler”i o kadar fazla güçlendirmektedir. Bu bağlamda, demokratlar bir dizi eyleme girişebilirler. Bazı grupların, bu gün, Nijerya’da, etnik çatışma problemi ile uğraşmak için bir ulusal konferansın gerekliliği ile uğraşmak için bir ulusal konferansın gerekliliği savunuyor olmaları gibi farklılıklara saygı duyan federal çözümlerin düşünülmesi için bastırabilirler. Zulme uğrayan azınlıkların mensuplarının insan haklarını savunabilirler. NGO faaliyetlerinin giderek gelişen bir alanı olan çatışma çözümlerini besleyebilirler. Nihayet eğitim yolu ile hoşgörüyü ilerletebilirler

Dünyanın en çatışmalı ülkelerinin bazılarında bu son zikrettiğimiz alanda yaratıcı işler yapmakta olan kökü taşrada grupların sayılarının çokluğu hayret vericidir. Bunlardan kastımız Kongo’da etnik hoşgörüyü ilerletmekte olan Barış İçin Ortam; Liberya’da dînî hoşgörüyü beslemekte olan İnsan Hakları Kırsal Eylemcileri; Sudan’da bir yandan Hartum civarındaki kamplarda şiddete başvurulmamasını savunurken, diğer yandan güneyin kültürel gururunu muhafaza eden Kwoto popüler tiyatro grubu ve Somali’de savaş beylerini izole etmek için kabile ayrımcılığının üstesinden gelmekte olan ve ülkeye istikrarlı bir yönetimin gelmesine yardımcı olan Barış ve İnsan Hakları Şebekesidir. Bu grupların çalışmaları uluslararası camianın ilgisini ne denli çekmese de, gerçek anlamda ilham vericidirler.

(6) *Küreselleşmenin meyvelerini toplarken tuzaqlara düşmemek.* New York Times köşe yazarı Tom Friedman’ın “sürdürülebilir küreselleşme” adını taktığı şeye nasıl erişeceğiz? Bir başka anlatımla bu, dünyanın servetini birkaç kere arttırma potansiyeline sahip bulunan dinamik bir küresel ekonominin geliştirilmesi ile çalışanların hakları ve fakirlerin sosyal ve ekonomik selametlerinin korunması arasında bir denge kurmak zorunda olduğumuz demektir. Buradaki çelişki Seattle’daki protestocuların sandıkları kadar keskin değildir.

Dani Rodrik gibi serbest piyasaların ancak ve ancak piyasa dışı kurumlarla desteklendikleri taktirde iyi işleyeceklerini tesbit eden iktisatçıların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bundan kasdı sadece yasalar, mahkemeler gibi düzenleyici mekanizmaların değil, fakat ekonomik etki ve ihtiyaç hakkında “yerel bilgi”yi toplayabilen ve depolayabilen ve bütüncül ekonomik politikanın yönetimine katılım ve üzerinde pazarlık ve uzlaşmayı teşvik edebilen demokratik kurumların da gerekli olduklarıdır. Bu düşünce tarzı Amartya Sen’in düşüncelerinin yankılanmasıdır ve Seattle münakaşasının farklı taraflarına demokratik kurumlar ve siyasî hürriyetleri besleme faaliyetlerinde bir müşterek zemin bulabilmeleri için bir temel sunmaktadır.

(7) *Demokratik değerlerin demokrasi eğitimi vasıtası ile sağlamlaştırılması.* Demokrasi sadece bir haklar, kurumlar ve prosedürler sorunu değildir; değerlerle de ilgilidir. Son yirmi yıl zarfında demokrasi için savaşmış olan grupların çoğu, demokrasiye geçiş dönemlerinde dikkatlerini demokratik değerlerin derinlemesine anlaşılmasını sağlamaya ve özellikle genç insanların kanun hakimiyeti, bireysel haklar, vicdan hürriyeti, serbest ve a-

çık tartışma, çoğunluk yönetimi ve azınlık haklarının korunmasına bağlılıklarını sağlamlaştırmaya çalışan programlar üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bu eğitim gerek okullarda, gerekse toplum içinde yapılabilir. Sözelimi Polonya'da 1980'li yıllarda Eğitim, Kültür ve Araştırma Komiteleri (OKNO) adlı yer altı örgütlerinde birleşen insanların çoğu, bilahare ders kitapları, kaynak kitapları ve çalışma kitapları ile bir bütün oluşturan demokrasi müfredatını üretmiş olan Demokrasi Vatandaşlık İçin Eğitim Programı'nı yaratmışlardır. Bugün bu kitaplar 800'den fazla Polonya okulunda okutulmaktadır. Bu eğitimci eylemciler, çalışmalarını, daha doğudaki, demokrasi eğitiminin görece daha az gelişmiş olduğu ülkelere de teşmil etmişlerdir.

Başka yerlerde, Nijerya'daki yeni sivil hükümet insan haklarını resmî okul müfredatının bir parçası yapmayı düşünmektedir. Bu, NGO'ların, tatbikine Liberya ve Sierra Leone'de de yardımcı olmaya çalıştıkları bir plandır. Sudan'daki bir başka NGO, Nuba dağlarındaki çocuklar için, hoşgörü ve insan haklarını, toplumun destanlaşmış kahramanlarının yaşamlarının levhalar ile ilerletmeye çalışan bir müfredat uygulamaktadır. Demokrasi eğitimi sandıksal süreçlere katılım vasıtası ile olduğu kadar, radyo ve sair medya vasıtası ile de yapılabilir. Sözelimi Liberya'da yapılan kamuoyu yoklamaları, vasat vatandaşın insan hakları ve demokrasiyi çok daha iyi anladığını akla getirmektedir. Bu, büyük ölçüde radyo programlarının bir sonucudur.

Bunlar ve başka demokrasi programlarını yürütmekte olan insanların yaklaşımı bir ülkede demokrasinin gelişiminin tıpkı bir bireyin eğitimi gibi tedricen, adım adım yürü-

mesi gerektiği görüşü üzerine bina edilmiştir. Demokrasi ister siyasî, ister ekonomik, ister kültürel olsun birtakım ön koşulların oluşması üzerine ortaya birden bire çıkan bir sistem değildir. Siyasî olarak mümkün olanın sınırlarını zorlayarak ve siyaset bilimci Larry Diamond'un liberalizm-öncesi toplumlarda mevcut olan "demokratik fragmanlar" adını verdiği oluşumlar üzerine bina ederek ilerleyen yavaş ve adım adım bir süreçtir. Böyle fragmanlar en baskıcı ülkelerde bile bulunabilirler ve demokratik olanağın daha üst katmanlarına sıçrayışlar türeten ilerleme için atlama taşı vazifesi görebilirler.

Demokratik gelişimi tedrici bir mücadele ve büyüme süreci olarak anlamak "bütün ön koşulların oluşacağı güne kadar beklemeliyiz" fikrine kıyasla daha dinamik, daha gerçekçi, daha kapsayıcı ve daha ümit verici bir perspektif sunar. Böyle bir perspektiften bakıldığında, liberal demokrasi çoğu ülkede hemen gerçekleşecek bir amaç gibi görünmeyebilir, fakat gidilecek yol tam da bulunan noktadan başladığı için bellidir ve gidecek daha çok yolu olanlara bile açıktır. Demokrasinin herkes için –derhal ve nihâî biçiminde olmasa da, tedrici kazanımlar ve küçük zaferler yolu ile yaklaşılabilecek bir olanaklı amaç olarak- ancak bu anlamda mümkün olduğu düşünülebilir. Bizim demokrasimiz de 200 sene boyunca tam da böyle gelişmiştir ve şimdi başkaları için de gelişmesine yardımcı olma şansı ve kanaatimizce ahlakî yükümlülüğüne sahip bulunuyoruz.

* "The Task of the World Democracy Movement", *Economic Reform Today*, Number 1, 2000.

Bu yazı Center for International Private Enterprise'in (CIPE) katkılarıyla çevrilmiş ve yayınlanmıştır.

Çeviren: Murat Aygen